

Öğretmen Mücadelesinde TÖB-DER Deneyimi Bize Ne Söylüyor?¹

Birgül Ulutaş²

Giriş

Modern dünyada eğitim, küresel ekonominin gereksinim duyduğu insan gücü kaynağını üreten bir araç olarak algılanmaktadır. Buna karşılık, eğitimi insanın kendini ve içinde yaşadığı dünyayı anlamlandırmasını sağlayacak bir süreç olarak gören eleştirel eğitim kuramı, modern sosyal bilim anlayışının ağırlıklı iktisadi yönelimleri karşısında, kendine fazlaca yer bulamamıştır. Bugüne dek TÖB-DER'e dair yazılanlar da geleneksel modernleşmeci yaklaşımların etkisinde kalmıştır. Bu bakımdan 70'li yılların direnen bir öznesi, insanın yabancılaşmasına eğitimsel bir muhalefet olarak eleştirel bir ses olarak TÖB-DER'in geleneksel modernleşmeci yaklaşımlardan ayrışan yeni bir değerlendirmeyi hak ettiği söylenebilir. Bu yazıda 1970'li yıllarda öğretmenlerin kendi yaşamının öznesi olmalarına dair TÖB-DER anlatılarına yansıyan unsurların eleştirel pedagoji kavram ve yaklaşımları ışığında görünür kılınması amaçlanmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere doküman kaynaklarından ve 2013 yılında dönemin tanıklarıyla yapılan görüşmelerden yararlanılmıştır.

TÖS'ten TÖB-DER'e Öğretmen Örgütlenmesinin Hukuksal Zemini

Türkiye'de 1961 Anayasası sonrasında ortaya çıkan tarihsellikteki popülist politikaların yarattığı muhalefet olanakları ve sosyal güvenlik sistemi, sendikalaşma hakkının kullanılmasını düzenleyen 1965 Tarih ve 624 Sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu aracılığıyla, 1965-1971 döneminde öğretmenlerin Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) çatısı altında örgütlenmelerine de olanak tanımıştı. 1965 yılından devlet personelinin sendikalaşma hakkını ortadan kaldıran 1971 düzenlemesine kadarki 6 yıl içinde kurulmuş olan ve genellikle adı

¹ Bu yazı Ulutaş, B. (2014) "70'li Yıllarda Bir Direnme Pratiği TÖB-DER", *Modernizmin Yansımaları: 1970'li Yıllarda Türkiye*, R. Funda Barbaros ve Erik Jan Zürcher (der.) içinde, Efil Yayınları: Ankara, 2014, s. 343-373 künyesiyle yayımlanan kitap bölümünün Eleştirel Pedagoji Dergisi için yeniden düzenlenmiş versiyonudur.

² ulutas.birgul@gmail.com

bile hatırlanmayan 658 memur sendikası arasında TÖS, 12 Mart 1971 darbesinden sonra hakkında açılan davalar sayesinde, zaman zaman anılan bir sendikal örgütlülük olarak görülmektedir.³ 12 Mart 1971 askeri darbesinin ardından TÖS yöneticileri ve 3500 dolayında TÖS üyesi gözaltına alınmış; işkence dâhil olmak üzere kötü muamelelerle karşılaşmıştır. Uzun süren davaların ardından 1974 yılında af çıkmış, fakat TÖS sanıkları aftan yararlanmayı reddederek davanın sürmesini talep etmişlerdir. Son olarak Askeri Yargıtay'ın 13 Nisan 1976 tarihli kararıyla TÖS dosyasının bütün sanıkları aklanmıştır (Koç, 2012, s.7-8/42).

TÖS, 1966 yılında 21 bin olan üye sayısını, 1970'te resmi olmayan rakamlara göre 72 bin, hatta bir görüşe göre 90-100 bine çıkarmayı başaran bir meslek örgütü olarak anılmaktadır. Türkiye tarihinin ilk genel grevi olan Büyük Öğretmen Boykotunu (15-18 Aralık 1969) yasadışı olarak 109 bin öğretmenle birlikte gerçekleştirmiş, ayrıca yerel öğretmen yürüyüşleri organize etmiştir. 1968'de Devrimci Eğitim Şurası (DEŞ) adı altında bir etkinliğe imza atmıştır. Tüm bu eylemlilikleri çeşitli fiili saldırılara rağmen gerçekleştiren TÖS, İlim Yayma Cemiyeti, Komünizmle Mücadele Derneği, Milliyetçi Öğretmenler Birliği gibi örgütlerin hedefi olmuştur. TÖS'e yönelen saldırılar kimi zaman asker müdahalesiyle engellenebilmiştir (Koç, 2012, s.33-35/41). Bu çerçevede TÖS, döneminin en büyük öğretmen örgütlülüğü olması, nihai olarak sosyalist bir yapıya özlem duyan öğretmenleri örgütlemesi, yer yer kendisine göz kırpan hükümetlerin iş başına gelmesine rağmen siyasi iktidarlar tarafından tehdit olarak görülmesi ve sağ ideolojik oluşumların saldırılarının hedefi olması bakımlarından, kendisinin devamı olarak kurulan TÖB-DER'le ortak özellikleri taşımaktadır ve onun öncülüdür.

12 Mart 1971 askeri müdahalesinden önce yürürlükte olan 1965 tarihli 624 Sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu, kamu görevlilerine sendika kurma hakkı tanımakta fakat onlara toplu sözleşme hakkı vermemekteydi. Ayrıca grev, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma yasağı da getiriyordu. 12 Mart'tan sonra 1961 anayasasının 46. Maddesi ile kamu görevlilerine tanınan sendika hakkı da ortadan kaldırılmıştı. Anayasanın 119. Maddesine, 20.9.1971 gün ve 1488 sayılı yasa ile eklenen bir fıkra ile işçi niteliği taşımayan kamu görevlilerinin mesleki menfaatlerini koruyan ve geliştiren kuruluşların bağlı olacakları esasların, kanun hükmüyle belirleneceği ifade edilmisti (Coşkun, 1999, s.16).

Askeri müdahalenin hemen ardından ilan edilen sıkıyönetimle pek çok TÖS'lü öğretmen tutuklanarak ceza evine gönderilirken, TÖS hakkında dava açılmış ve yöneticileri yargılanmaya başlanmıştır. Mahkeme devam ederken, TÖS'ün geleceği hakkında tereddüt eden öğretmenler, TÖS Genel Başkanı ve diğer yöneticilerin de olurlarını alarak 3 Eylül 1971'de Türkiye Öğretmenler Birliği'ni

³ 12 Mart 1971 darbesinden sonra Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) hakkında dava açılmazken TÖS, darbe sonrasında hukuken yıpratılmış bir sendikal örgütlülük olarak dikkat çekmektedir.

(TÖB) kurdular. Fakat derneğin kurulmasının ardından, prosedüre ilişkin bir dizi engelle karşılaşılmıştır. Dernek isminde bir dizi değişikliği beraberinde getiren bu engeller neticesinde, Derneğin adı 21-24 Ağustos 1978'deki 4. Olağan Genel Kurul'da "Tüm Eğitim Öğretim Bilim ve Kültür Emekçileri Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER) olarak son şeklini almıştır (Bozkurt, 2000, s. 63-85; Altunya, 1998, s.123; Coşkun, 1999, s.17-18).⁴ TÖS'ün malvarlığını devralan TÖB-DER bu sayede önemli bir altyapı desteğine sahip olmuş ve üyeleri tarafından hızlıca benimsenmiştir (Coşkun, 1999, s.19 ; Altunya, 1998, s.124). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (m.23/4), 98 Sayılı ILO Sözleşmesi, İnsan Hakları Sözleşmesi gibi kimi uluslararası belgeler kamu görevlilerine sendikal örgütlenme hakkı tanıyor olsa da Altunya'ya (1998, s.121) göre o yıllarda yargı sisteminde uluslararası hukuka, hukukun genel ilkelerine, özgürlük ve serbestlik anlayışına dayanarak hak yaratma bilinci yerleşmediği için, buna dayanarak örgütlenme yoluna gidilmemiştir. Fakat buna karşın "sendika hakkımız, söke söke alırız" sloganı, örgüt faaliyetlerinde sıkça tekrarlanmıştır.

TÖB-DER'de Eğitime Yaklaşım ve Öğretmen Kimliği

TÖB-DER'in çalışma raporları, broşür ve bültenlerine yansıyan eğitim yaklaşımında, ulusal eğitim sistemi ve uluslararası konjonktür üzerinden ele alınmış bir eleştirelilik dikkat çekmektedir. Eleştirilerin özellikle eğitimin "çağdışılığı"na yöneldiğini; eğitime ilişkin sorunlarda özellikle yabancı ya da dış güçlerin, başka bir deyişle emperyalist ülkelerin etkisinin başat görüldüğünü söylemek mümkündür. Ayrıca pratik-teori özdeşliğinin kurulması olarak açıklanan bir nevi praksis anlayışı dikkat çekmektedir. Bu özdeşlik, Köy Enstitüleri pratiğiyle idealize edilen "yaşayarak öğrenme" anlayışına övgü ya da üretim-eğitim ilişkisi üzerinden kurgulanmaktadır.⁵

Eğitim, TÖB-DER tarafından "*insanın kendisini aşması*" olarak tanımlanmaktadır.⁶ Üretim süreci içinde altyapının biçimlenmesine en fazla etkisi olan bir üstyapı kurumu olarak eğitimin, üretim araçlarını elinde tutanların ekonomik, sosyal, kültürel ve politik çıkarları doğrultusunda düzenlendiği belirtilmiş, bu durum bir bakıma meşru ya da anlaşılır görülmüştür.⁷ Fakat Türk eğitim sisteminin bu merkezde düzenlenmemesi; yani ulusal ekonominin gereksinimlerine göre değil, uluslararası emperyalist devletlerin çıkarları doğrultusunda planlanıyor olması,

⁴ TÖB-DER, "TÖB'ün Adı TÖB-DER Oldu", *TÖB-DER Bülten*, Yıl:1, Sayı:7, 6.12.1971.

⁵ Köy Enstitüleriyle idealize edilen praksis anlayışı için bkz. TÖB-DER, *1971-72 Çalışma Raporu*, Ankara, s.9.; TÖB-DER, "Köy Enstitüleri Mücadelesi Sürecektir!", *TÖB-DER Bülten*, Yıl:1, Sayı:25, 17.4.1972.

⁶ TÖB-DER, *1971-72 Çalışma Raporu*, Ankara, s.9; TÖB-DER, "TÖB-DER Genel Kurulu", *TÖB-DER Bülten*, Yıl:1, Sayı:30, 15.7.1972, s.7.

⁷ TÖB-DER, *1976-78 Çalışma Programı Taslağı*, Ankara, s.21.

TÖB-DER metinlerinde eğitimin en temel sorunu olarak yer almaktadır. Bu konuda 9. Milli Eğitim Şurası Ön Taslağı hakkında TÖB-DER bülten eki olarak yayınlanan görüş raporu, TÖB-DER'in eğitim anlayışı hakkında detaylı bir fikir vermektedir. Bu rapor Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerin emperyalistler tarafından ekonominin arka bahçesi olarak görüldüğü iddialarına belirgin bir örnek teşkil etmektedir.⁸ Raporda “*eğitim sisteminde ya da içeriğinde yapılacak köklü değişiklikler, eğitim sisteminin bağımsız bir değişken olarak değerlendirilmesini değil, ekonomik ve toplumsal değişikliklere bağımlı olarak düzenlenmesini gerektirmektedir*” denilerek, 9. Milli Eğitim Şurası (MEŞ) ön taslağının yabancı etkiler taşıdığı söylenmiş; taslak “*irrasyonel, gayrimillî, geleneksel, kozmopolit, antidemokratik, totaliter, dogmatik özellikleri*” kapsamakla eleştirilmiştir.

Benzer değerlendirmelere, 1973-74 Çalışma Raporu'nda da yer verilmiştir. Raporda bir yandan emperyalist ülkelerin Türkiye'deki eğitim plan ve programlarını düzenleyen ülkeler olmaları, bu planlamaları kendi ülkelerinin özlem ve çıkarlarına uygun şekilde yapmaları ve bunun da “*bizim gerçeklerimize ters düşmesi*” eleştirilmiştir.⁹ Öte yandan sosyalist ülkelerde uygulanan eğitimin ulusal ekonominin isteklerine cevap verebilecek biçimde düzenlenmesi yüceltilmiştir.¹⁰ Burada eğitim amaçlarının, kapitalist ekonominin ihtiyaçları yerine ulusal ekonominin ihtiyaçları gözetilerek belirlenmesi öngörülmekte; fakat sonuç itibarıyla dönemin Keynesyen planlamacı devlet ruhuna uygun olarak yine ekonomiye odaklı bir tasarım öne çıkarılmaktadır. Bu çerçevede çağdaş üretimin, bilimsel ve teknik ilerlemenin gerektirdiği düzeyde bir mesleki formasyona sahip elemanlarla ekonomiyi güçlendirme, özellikle de geri kalmış ülkeler için politik bağımsızlığı elde etme, ayrıca ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı gerçekleştirme hedefleri dikkat çekmektedir.¹¹

Eğitimin ulusal ekonominin gereksinimlerini karşılama yönü üzerinde özellikle durulurken, toplumsal ve bireysel gereksinimleri karşılayacak bir eğitim tasarımına çok az değinilmiştir. Bu konuda 9. MEŞ Ön Taslağı için hazırlanan raporda egemen görüşün hep sonuçlar üzerine yoğunlaşması eleştirilmiş ve eğitimin üretici, fonksiyonel ve yaratıcı bir içerik kazanarak çağdaş, bilimsel ve demokratik niteliklerinin belirlenmesi ve buna göre programlanması gerektiği söylenmişse de üzerinde çok durulmamıştır. Yine yükseköğretime ilişkin sorunlar da beyin göçü ve emperyalist çıkarlar üzerinden temellendirilmiş; üniversite özerkliği ve demokratik talepler konusu neredeyse geçiştirilmiştir.¹² Eğitime

⁸ TÖB-DER, “TÖB-DER'in 9. Milli Eğitim Şurası Ön Taslağı Üzerine Görüşleri”, *TÖB-DER Haber Bülteni'nin Eki*, 1.7.1974, S.2-8.

⁹ TÖB-DER, *1973-74 Yılı Çalışma Raporu*, Ankara, s.60-61.

¹⁰ TÖB-DER Dayanışma Ekibi, *Görüşlerimiz*, İstanbul, 1975, s. 14-15.

¹¹ TÖB-DER Dayanışma Ekibi, *age*, s.15-19.

¹² TÖB-DER, “TÖB-DER'in 9. Milli Eğitim Şurası Ön Taslağı Üzerine Görüşleri”, *TÖB-DER Haber Bülteni'nin Eki*, 1.7.1974, S.2-8.

ilişkin toplumsal ve demokratik talep ve öngörüler, TÖB-DER'in son dönemlerinde dillendirilmeye başlanmış; Demokratik Eğitim Kurultayı (DEK) Sonuç Bildirgesinde "herkese yeteri kadar eğitim", "faşist-gerici unsurların temizlenmesi", "bilimsel ve barışçı içerik", "laik eğitim", "özerk üniversite" ve "herkese kendi anadilinde eğitim" gibi talepler yer almıştır. Altunya (1998, s.140-141) tarafından akademik nitelik bakımından DEŞ'in çok gerisinde kaldığı belirtilen DEK'in, 70'lerin ve derneğin en çalkantılı dönemlerine denk gelmiş olması, toplumsal ve demokratik taleplerin yalnızca sözde kalmasını sağlamış, örgütün toplumsal mücadele pratiğine yansımaya engel oluşturmuştur.

TÖB-DER metinlerinde okulun bilgi edinmenin tek mekânı gibi görüldüğü söylenemese de hala önemini koruyan bir mekân olarak ele alınmıştır. Sosyal hayatla eğitimin kaynaşması için, "*çevreye, kente, köye, işyerlerine, gençlik kulüplerine varıncaya kadar her yere*" okul açılması gereğinden söz edilmiştir.¹³ Ayrıca öğretmen kimliğindeki değişimden de söz edilmiş; öğretmenin öğrencilerine hazır bilgi vermekle yetinmesinin günün şartlarına uygun olmadığı, öğrencilerin dünya gerçeklerini arayıp bulmalarında, onları kavramalarında kendilerine yardımcı olan ve "öncülük eden", yüksek bir düzeyde genel eğitim ve pedagojik yeteneklere sahip öğretmen modeli önerilmektedir.¹⁴ TÖB-DER metinlerinde yer yer gözlenen "öncü öğretmen" modeli, sınıf içi süreçlerin yürütülmesinde her şeyi bilen konumda ve bu yüzden hiyerarşinin üst katmanlarında, toplumun dönüştürülmesi bakımından aktif, buna karşın bilgisini aktarmada demokratik yöntemleri işe koşan bir model olarak yer almaktadır. TÖB-DER Bülteninde yayınlanmış bir yazı, bu fikri pekiştirmektedir:

Öğretmen, edimleriyle içinde yaşadığı şartların oluşturulduğu bir insandır. Görevi, içinde yaşadığı koşullara uygun, o koşulları tahlil ve yargı yeteneğine sahip üretici, yurtsever yurttaş yetiştirmektir. Öğrenciyi bu niteliklere sahip bir formasyona, bir oluşuma kavuşturur. ... Öğretmen içinde yaşadığı şartlara etki yapan ve onları değiştiren ve onları değiştirdikçe kazandığı deneylerle kendi yaratıcı gücünün bilincine vararak kendine olan güveni sayesinde kendisini de değiştiren insan yaratmakla görevlidir. Öğretmen a-b-c öğreten bir yaratık değildir. Öğretmen hiçbir şeye karışmayan, bitkisel bir hayat seviyesinde uyur gezer de değildir. Öğretmenlik mesleğine tanrı mesleği demişler. Bunu söylerken öğretmenin yaratıcılığını ve yaratma uğruna giriştiği sonu gelmeyen mücadeleyi düşünmüş olmaları çok muhtemeldir.¹⁵

Yine TÖB-DER tarafından idealize edilen öğretmen, örgütlü bir öğretmendir. Toplumsal bir sorumluluğa ve misyona sahiptir. Bu konuda yine TÖB-DER Bülteni'nde yayınlanmış bir yazıya başvurmak yerinde olacaktır:

¹³ TÖB-DER Dayanışma Ekibi, *age*, s.13.

¹⁴ TÖB-DER Dayanışma Ekibi, *age*, s.14.

¹⁵ TÖB-DER, "TÖB-DER Genel Kurulu", *TÖB-DER Bülten*, Yıl:1, Sayı:30, 15.7.1972, s.8.

TÖB-DER’li öğretmen, bireysel görüş ve davranışların verimsiz ve yanlış; birlik içerisinde örgütlü dayanışma ve çalışmanın, verimli olduğu bilincindedir. TÖB-DER’li öğretmenler, her yönüyle örnek ve kusursuz olmalı, bunun yanında öğrencilerine ve halkına sömürsüz bir düzende yaşamının gerekliliğini kavratmalıdır. TÖB-DER’li öğretmenler kendi özlük sorunlarının çözümünün yurt sorunlarından ayrı düşünülemediğinin bilincindedir.¹⁶

1970’lerde öğretmenin rolü ve örgütlülüğü üzerine, TÖB-DER deneyimini yaşamış örgütlü bir öğretmen olan Tayfun İşçi¹⁷, feodal bir sosyoekonomik yapının, Aydınlanmacı ve modernleşmeci öğretmen profilinin öne çıktığı bir süreç olarak TÖB-DER yıllarıyla ilgili şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

O dönem kültürel olarak feodalizm çok daha etkiliydi. Dolayısıyla bilimin karşısında hurafeler, çarpıtılmış bir dil anlayışı, bütün bunlar sizin o günkü eğitim anlayışınızda temel engellerdi. Türkiye toplumunun %75’i, 72si köylerde yaşıyordu ve köyler de şeyhlerin, dervişlerin, pirlerin etkinliği altındaydı. Öğretmen doğal olarak bir yönüyle bu feodal, geri zihniyete karşı kapitalizmin de kurtarıcısı, yaygınlaştırıcısı rolündeydi. Dolayısıyla laik –laiklik derken de Türkiye’deki laiklik gerçek bir laiklik değil, daha ziyade farklı inançlara müdahale temelinde devletin kontrolünü sağlayan bir laiklik anlayışı- kapitalist zihniyetin egemen olduğu, yani dışa bağımlı kapitalist kültürün egemen olmaya başladığı bir Türkiye, aynı zamanda içindeki feodal gericiliği de geriletmek zorundaydı. Öğretmen bunun için, onun elinde bir kozdu. Biz köylere gider, kapitalist eğitimi verirdik, bunun adı modernleşmeydi. Köy bize karşı direnirdi, gerici, tutucu hurafeleri, fikirleriyle... Dolayısıyla öğretmenin devlet tarafından da bir ölçüde korunması söz konusuydu. Çünkü öğretmen köyü ıslah edendi. Gerçek anlamda mı, demokratik anlamda mı? Hayır. Daha ziyade kapitalist devlet ilişkilerinin benimsediği modern anlayış temelindeydi. Bu yönüyle öğretmenler üzerinde çok aşırı bir baskıdan söz edemeyiz. Yine 70’li yıllarda talepler çok farklıydı, yani toplumsal talepler farklıydı. Örneğin toprak sorunu Türkiye’nin en önemli sorunlarından biriydi. Yani üretimin, ticaretin, toplumsal gelirin döndüğü temel olgu tarımdı. Bu da doğal olarak taleplerde köylülüğün haklarını öne geçiriyordu. Öğretmen, aynı zamanda köylüleri kendi hakları temelinde örgütlemekle de görevliydi. Yani, örneğin ‘iş, toprak, hürriyet!’ bu kendisine demokrat, sosyalist diyen kesimlerin temel şiarıydı. Ama bugün bir toprak sorunu veya toprak reformu çok fazla dile getirilmez. Ama o günün temel konularıydı. Toprak reformu üzerinden iktidarlar değişir, iktidarlar dönüşürdü. Dolayısıyla toplumsal muhalefet de bunun üzerinde şekillenirdi.

Mücadele ve Eylemlilik Tarzı

TÖB-DER, kurulduğu yıllardan itibaren TÖS davası nedeniyle mağdur olan örgütlü öğretmenlerin maddi bakımdan desteklenmesinden başlamak üzere, en belirgin yönü dayanışma ve paylaşım örnekleriyle ortaya çıkan bir öğretmen

¹⁶ Yılmaz Elmas, “Çağımızın Öğretmeni”, *TÖB-DER Bülten*, Yıl:3, Sayı:87, 15.12.1974, s.15. (aynı yazı, 87. Sayının toplanmış olması nedeniyle 88. Sayıda da yayınlanmıştır.)

¹⁷ Tayfun İşçi, yazar tarafından gerçekleştirilen mülakat, Ankara, 10.09.2013.

örgütlenmesidir. TÖB-DER yöneticilerinden İsmet Yalçinkaya¹⁸ ve TÖB-DER avukatlarından İsmail Çevik¹⁹, dayanışma konusunu dönemin öğretmenlerinde gözlenen Köy Enstitüsü ve yatılı öğretmen okulları kültürünün geliştirdiği arkadaşlık bağları ve dayanışma kültürüne bağlamaktadır. Yalçinkaya²⁰, açığa alınan öğretmenin maaşının örgüt tarafından ödendiğini, tüm mahkemelerin masraflarının örgüt tarafından karşılandığını, sürgün durumunda örgütün öğretmenin yanında olduğunu ve bunun da mücadele içindeki öğretmende bir güven yarattığını belirtmektedir.

Bu örgütsel dayanışma ve paylaşma kültürü, CHP ile örgüt arasındaki organik bağlar nedeniyle iktidara yakın olunan dönemde TÖB-DER'li öğretmenlerin Bakanlık kadrolarında önemli yerlere getirilmesini ve Bakanlık politikalarında etkili bir rol almasını da sağlamıştır. TÖB-DER Genel Başkanı Ali Bozkurt, 1974'te CHP-MSP koalisyon hükümeti zamanında Milli Eğitim Bakanlığı'na, ilk köy enstitülü bakan olan Mustafa Üstündağ getirildiğinde, Bakanla olan görüşmesini şu cümlelerle anlatıyor: *"Bizden kadro isterse istediği kadroları da sağlayacağımızı, eğer verdiğimiz kadrolar başarısız olursa, onları derhal geri çekebileceğimizi anlattım. Üstündağ çok teşekkür ederek mutlu olduğunu belirtti ve 'TÖB DER'in kadrolarından elbette yararlanacağım' dedi."* Bozkurt, bu dönemde kadro için üye artışlarının da olduğunu, fakat kadro taleplerinden bunalarak yönetim kurulunda bu konuda yeni kararlar alındığını; ayrıca Almanya ziyaretinde elde ettiği gözlemleri Bakanlığa sunarak, Almanya'da yaşayan Türklerin eğitim sorunlarına ilişkin kimi önerilerde bulunduğunu ve bunun da Bakanlıkça dikkate alındığını anılarında anlatmaktadır (Bozkurt, 2000, s.91). Bakan Üstündağ TÖB-DER genel merkezini ziyaret etmiş, 1974 TÖB-DER genel kurulunda hazır bulunmuştur. 1974'teki Milli Eğitim Şurası'nda TÖB-DER temsilcilerine özel bir önem verilmiştir (Bayata, 2012, s.433).

Öte yandan TÖB-DER, üyelerinin sorunlarının çözümünü yurt ve dünya sorunlarına bağlı, hatta iç içe gören örgütsel anlayışı gereği etkinliklerini yurt ve dünya sorunlarının çözümüne öncelik verecek biçimde tasarlamış; örgüt içi ilişkilerini de bu çerçevede biçimlendirmiştir (Coşkun, 1999, s.139). TÖS'ten devraldığı gelenekten başlamak üzere, işverenle ilişkilerindeki tek taraflı kıyımlarla devam eden gergin süreç, TÖB-DER'in örgütsel dayanışma ve paylaşma haricindeki etkinlik ve hizmetlerinin, TÖS'de olduğu gibi daha çok yayın ve toplantılar üzerinden yürütülmesini sağlamıştır. Bunda derneğin bir yandan TÖS davasının mağdurlarını korumak, bir yandan da sürüp giden "öğretmen kıyımı" ile uğraşmak zorunda kalmasının da önemli bir payı vardır (Altunya, 1998, s.134).

¹⁸ İsmet Yalçinkaya, yazar tarafından yapılan mülakat, Ankara, 10.09.2013.

¹⁹ İsmail Çevik, yazar tarafından yapılan mülakat, Ankara, 14.09.2013.

²⁰ İsmet Yalçinkaya, yazar tarafından yapılan mülakat, Ankara, 10.09.2013.

TÖB-DER deneyimini yaşamış öğretmenlerden Tayfun İşçi²¹, 70'li yıllarda TÖB-DER'in ideolojik karşı duruşunu ve sosyalist mücadele tarzını şu cümlelerle değerlendirmektedir:

O dönemin siyasal anlayışı aslında yerel gelişen bir demokrasi bilinci ekseninde değildi. Yani öğretmenin bilinçlenmesi de dışa bağımlıydı. Şöyle ki; biz öğretmenler, bir kısmımız ileri fikirler adına sosyalizmi savunuyorduk ama bu sosyalist anlayışımız şuydu: Yani, Çin sosyalizmi, Arnavutluk sosyalizmi, Küba sosyalizmi ve Sovyetler Birliği'nin sosyalizm anlayışına göre farklılıklar teşkil ediyordu. Dolayısıyla bizim için, 70'li yıllarda demokrasi talebinden çok sosyalizm talebi öndeydi. Örneğin ben şahsen bir TÖS'ün, bir TÖB-DER'in çok böyle demokratik eğitim dili kullandığını hatırlamıyorum. Bir şura yapılırsa, devrimci eğitim şurasıdır bunun adı. Yani bu devrimci eğitim şurasından kimisi Kemalist devrimleri anlar, kimi sosyalist devrimleri anlar ama özü itibarıyla demokrasiyi biz o günün koşullarında sistemi kabullenme anlayışı olarak görürdük. Hatta o dönem bir 'demokrat gazetesi' çıkarıldı sanırım Oya Baydar'lar falan çıkardı. Ünlemlerle demokrat derdik, yani tırnak içerisinde demokrat. Demokrasiyle alay ederdik. Yani birileri kendisine demokratım dediği zaman, 'ya sen sosyalist bile olamadın', der küçümserdik. Şimdi, bu anlayış bizi aslında tıpkı iktidar gibi muhalefetin de dışı model alıp, ülke gerçekliğini görmeyen bir noktadan kendi haklarını savunmaya götürdü. Yani bizler kendi ülke gerçekliğimizden koptuk, Sovyetler Birliği'nin, Çin'in yaşam biçimini kopya etmeye çalıştık. Onun sosyalist tahlillerini olduğu gibi Türkiye'ye uyarlamaya çalıştık. Oysa Türkiye'nin gerçekleri çok daha farklıydı ve ona uygun sosyalistse sosyalist, demokratsa demokrat bir anlayışı geliştirebilmeliydik. Biz bunu yapamadık. Bunun için de birbirimizi yedik durduk. Yani bir tarafta Maocular, bir yanda sosyal faşistler, Maocu Bozkurtlar, vesaire birbirimize taktığımız, dışladığımız adlarla birbirimizle savaştık. TÖB-DER de bunun içerisindeydi.

TÖB-DER mücadele pratiği kadın sorununa ilişkin talepler üzerinden değerlendirildiğinde, görüşme yapılan tanıkların tamamı, TÖB-DER'in kadın ve erkek arasında eşitliği savunduğunu fakat buna yönelik talep ve politika geliştirmedeğini belirtmişlerdir. Bu konuda Selahattin Koçak²², o yıllarda kadın üye sayısının erkek üye sayısına yakın olmasına karşın, yönetim kademesinde kadınların bulunmasının çok mümkün olmadığını ve bu konuda kota benzeri bir uygulama da geliştirilmediğini ifade etmiştir. Koçak, bu konudaki sıkıntıyı şu şekilde dile getirmiştir:

Küçük şubelerde kadın, TÖB-DER'e gelmiyordu. Üyesi ama öyle bir şey ki, büyük oyun salonları gibi küçük taşra şubelerinde kadın köyden gelip uğramak istiyor, bir çay içmek istiyor, ben onu yaşadım: Özellikle giderdik köylere, kadınları toplar getirirdik toplantılara ama oturamıyor ki, orda taş oluyor, orda başka bir şey oluyor. Sorununu konuşamıyor, çekip gidiyor öyle. Yani getiremedik. Hele hele taşra şubelerinde kadınları hiç getiremedik. Üye oldular ama şubelere gelmediler.

²¹ Tayfun İşçi, yazar tarafından gerçekleştirilen mülakat, Ankara, 10.09.2013.

²² Selahattin Koçak, yazar tarafından gerçekleştirilen mülakat, Ankara, 11.09.2013.

Merkezlerde gelirlerdi, yani Ankara İstanbul gibi büyük şehirlerde... Onun ötesinde özel TÖB-DER'de kadın sorunu diye bir sorun hiç olmadı.

TÖB-DER Kürt ulusal hareketi ve buna ilişkin talepler açısından ele alındığında, kendisi de Kürt ulusal geleneğinden gelen bir TÖB-DER'li öğretmen olan Tayfun İşçi²³, TÖB-DER'in bugünkü sendikalara oranla daha ulusalcı bir görünüme sahip olduğunu söylemektedir. İşçi, TÖB-DER'de Kürtlerin bulduklarını, fakat Kürt sorununun bulunmadığını belirterek şunları söylemektedir:

O dönemin Kürtleri, Kürdistan tanımını kullanamazdı; Güneydoğu derdi. Kürt sorunu ulusal bir sorun değil, Güneydoğu yoksul bırakılıyor; okulu yok, yolu yok, ekonomik talepleri dile getirirlerdi. O dönem, Türkçü bir merkezden bakış esastı. Kürtlerde de esastı, Türklerde de esastı. Ben Diyarbakırlıyım, Kürt kökenli bir insanım ama aynı zamanda Kürt haklarını TÖB-DER'de çok fazla dile getirebilmiş bir insan değilim. Çünkü onun karşılığı yoktu.

...Kürtler Türkiye'nin Kürt kolu gibi davrandılar, Türkiye solunun uzantısı gibi davrandılar. Yani Türkiye solundan bağımsız değildiler. Örneğin bir DDKD, TKP'nin Kürdistan versiyonudur. Bir Özgürlük Yolu, TSİP'in Kürdistan koludur. Bir KAWA, o zamanın THKO'su veya Halkın Kurtuluşu veya Halkın Yolu, Maocu kesimin bir uzantısı gibidir. Yani Kürdistan'daki sol emekten yana hareketler veyahut öğretmen hareketleri de aslında Türkiye'deki ayrışmaya paralel ve onun uzantısı ama biraz Kürt orijinli olarak oluşmuş yapılarıdır.

12 Eylül ve TÖB-DER

12 Eylül 1980 öncesinde 32 kişinin ölümüyle sonuçlanan 1 Mayıs 1977 olayları, üç gün içinde 100'den fazla ölümle sonuçlanan Aralık 1978 tarihli Maraş Olayları, Kasım 1979'da CHP hükümetinin istifası ve Demirel'in hükümeti kurmakla beraber solun tasfiyesine girişmesi, bu arada yaşanan siyasi cinayetler, 1980 öncesi Türkiye'de gözlenen önemli gelişmeler olarak dikkat çekmektedir (Schick & Tonak, 1006, s.386-390). Fakat TÖB-DER açısından, genel merkez ve tüm şubeler ile öğretmen adını taşıyan bütün derneklerin sıkıyönetim tarafından kapatılması ile sonuçlanan olay, 24 Aralık 1979'da bir yıl önce yaşanan Maraş olaylarını kınamak için gerçekleştirilen boykottur. Bu boykot sonrasında 1711 öğretmen açığa alınmıştır (Sarıhan, 1989, s.16).

Maraş Boykotundan 12 Eylül 1980'e kadar TÖB-DER faaliyetleri, hukuk bürosunun çalışmaları hariç tutulursa neredeyse durma noktasına gelmiştir.²⁴ 70'li yıllarda artan şiddet ortamı, "can güvenliği" talebini bütün taleplerin önüne çıkartırken, TÖB-DER'li öğretmenler de faşistlerin hedefi olmuş, birçoğu öldürülmüş, yaralanmıştır. 12 Eylül'de ise TÖB-DER'in yöneticileri ve dernek çalışmalarında bulunan aktif eğitimciler tutuklanıp işkenceden geçirilirlerken, diğer toplumsal muhalefet örgütleriyle "ilişki" kurularak "gizli örgüt" üyesi

²³ Tayfun İşçi, yazar tarafından gerçekleştirilen mülakat, Ankara, 10.09.2013.

²⁴ İsmet Yalçınkaya, yazar tarafından yapılan mülakat, Ankara, 10.09.2013.

suçlamasıyla yargılanmışlardır.²⁵ TÖB-DER'lilerin tutuklanma ve yargılanma süreci hakkında Yalçınkaya şunları söylemektedir:

Bir ay sonra saldılar hepimizi. Mesela Gültekin Gazioğlu da içerideydi, onu saldılar bir ay sonra. Behice Boran da içerideydi, onu da saldılar bir ay sonra. Ve saldıktan bir ay sonra da tekrar toparlamaya çalıştılar. Topladılar ama kimisi kaçmıştı, kimisi kaçmamıştı. Kimisi işte yurt dışına çıkmayı doğru bulmadı mesela ben yurt dışına çıkmayı doğru bulmayan kişilerden birisiydim şahsen. Yani mücadele edilecekse, uğruna mücadele ettiğin ülkede mücadele etmek gerekir diye bir şeyimiz vardı ama elbette ki yurt dışına çıkılması gereken insanlar da vardı. Onları da yadsımıyorum yani. Sonuçta bizi topladılar ve daha önce yargılandığımız, berat ettiğimiz, daha önce kovuşturma yapıp kovuşturmaya gerek yok kararı alınan tüm dosyaları topladılar ve yeni bir dosya oluşturup dava açtılar. Bakın, bizim TÖB-DER olarak yargı denetiminden geçmeyen hiçbir olayımız yok, hiçbir yayınıımız yok, bunların hepsi yargı denetiminden geçti. Ya kovuşturmaya gerek yok kararı çıktı, ya da mahkemeye verdiler beraat etti. Hatta bu berat kararlarından bir kısmı da sıkıyönetim mahkemelerinde oldu, buna rağmen tüm bu dosyalar birleşti yeni bir dosya oluşturarak dava açıldı. Davada bizi işte Türkiye'yi, eğitim sistemini ele geçirmeye çalışan gizli örgüt olarak nitelediler ve 141-142'den dava açtılar. Bakın, o dönemde açılan davalar: DİSK davası sonuçlanamadı. Dev-Yol davası daha yeni birkaç sene önce bitti. Bizim, 7 ay 10 günde işimizi bitirdiler. 7 ay 10 gün gibi kısa bir sürede 64 kişilik toplu bir davayı bitirdiler ve bize ceza verdiler. Peki biz soruyoruz yani niye bize bu kadar hızlı davrandılar? Bir örnek dava gerekiyordu. Yani sıkıyönetimin birilerine ceza vermesi gerekiyordu. En çok göz önünde olan, günah keçisi bizdik ve bize dava açtılar, ceza verdiler, derneğimizi kapattılar, bugün Türkiye'nin hemen hemen birçok yerinde olan mal varlığımıza el koydular. Şu anda mal varlığımız devletin elinde.

Seyfettin Bican²⁶, TÖB-DER mahkemesinin bu kadar kısa sürede sonuçlanmış olmasaydı belki de daha hafif cezalarla kurtarılmasının mümkün olabileceğini düşündüğünü ifade etmekte; TÖB-DER etkinliklerinin halkın içine kadar yayılmaya başlamış olması nedeniyle muktedirler tarafından doğrudan bir tehdit olarak görüldüğünü söylemektedir.

12 Eylül döneminde kurulan sıkıyönetim askeri mahkemeleri aracılığıyla yapılan yargılamalar, olağan dışı yargılamaların bütün özelliklerini taşımaktaydı. Kurulan sıkıyönetim askeri mahkemeleri siyasal iktidara bağımlıydı, hâkim ve savcılar siyasal iktidar tarafından görevlendirilmekteydi ve bu yönüyle yargının bağımsızlığı ilkesini açıktan açığa çiğneyen mahkemelerdi. 353 sayılı Askeri Yargılama Usulü Yasası ile Sıkıyönetim Yasası, savunma hakkını da kısıtlamaktaydı. Savunmanın hâkimi reddetme hakkı kaldırılmıştı. Mahkeme başkanının yetkisiyle, sanık ve avukatı duruşmanın düzenini bozma gerekçesiyle

²⁵ Çelenk (1996, s.113-122), TÖB-DER hakkında açılan dava nedeniyle Mamak Askeri Cezaevi'nde 3.11.1979 günü kendisi ve diğer sanık avukatların yine cezaevinde tutuklu olan sağcı sanık ve onun 9 arkadaşı tarafından dövülmelerini, anılarında anlatmaktadır.

²⁶ Seyfettin Bican, yazar tarafından yapılan mülakat, Ankara, 13.09.2013. Sayı:23.

duruşmadan çıkarılabilir ve ikinci kez davanın tüm duruşmalarına alınmayabilirdi (Çelenk, 1990). Bu koşullara ek olarak, TÖB-DER'e dair tüm iddialar, suç oluşturan somut olaylara, delillere değil; soyut ve subjektif değerlendirmelere dayandırılmaktaydı (Çelenk, 1988, s.18-25).

TÖB-DER'in 12 Eylül'le olan sınavında birçok TÖB-DER yöneticisi ağır işkenceden geçirilmiş, ülkenin her yerinde örgütlü öğretmenler zulüm ve işkence görmüşlerdir. Sayıları bugün hala net olarak bilinmeyen on binlerce öğretmen, Sıkıyönetim Kanunu'na ek olarak çıkarılan ünlü 1402 sayılı yasa uyarınca işten atılmıştır. 1975'ten sonra TÖB-DER merkez yönetimlerinde görev alanlarla, örgüt yönetiminde kendilerine çeşitli görevler verilmiş olan öteki TÖB-DER'lilerden Türkiye'de kalan 64 kişi, askeri mahkemece yargılanarak 50 kişi 1-8 yıl arasında hapisle cezalandırılmış; 12 kişi berat etmiş; 2 kişi de yurt dışında olmaları nedeniyle davalarının tatiline karar verilmiştir. Darbeden hemen önce Genel Merkez yöneticilerinin aynı suçtan beraat alması nedeniyle TÖB-DER avukatları Askeri Yargıtay'dan karar düzeltmesi istemişlerse de olumlu sonuç alamamışlardır (Altunya,1998, s.149-150).

Burada çarpıcı olan bir konu, aynı suçtan darbe öncesinde sivil mahkemede yargılanan ve beraat eden TÖB-DER yöneticilerine rağmen, sonraki yargılananların askeri mahkeme kararıyla mahkûm edilmiş olmalarıdır.²⁷ Bir başka konu ise, aynı suçtan yargılanan TÖB-DER yöneticilerinden bir kısmı askeri mahkemelerde ceza alırken; o sırada yurt dışında olan ya da başka nedenlere yakalanamayanlar hakkında daha sonra açılan davaların sivil mahkemelerde görülmesi ve berat kararlarıyla sonuçlanmasıdır. Bütün bunlar da yine 12 Eylül'ün olağanüstü yargılama usullerini gözler önüne seren hukuksal çelişkilerdir.²⁸ 1991 yılında Türk Ceza Kanunu'nda yer alan ve TÖB-DER hükümlülerinin cezalarının dayandırıldığı 141. ve 142. Maddeler kanun metninden çıkarıldığında, ceza alan TÖB-DER'liler yeniden öğretmenliğe dönmüşlerdir. 1991'den sonra dolayısıyla TÖB-DER'in kapatılma gerekçesinin de ortadan kalktığı düşüncesiyle TÖB-DER yeniden mahkeme açarak, derneğin açılması talebinde bulunmuş; bunun da reddi üzerine dava istemi 1994'te Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine gönderilmiştir. Türkiye'nin ilgili uluslararası sözleşmeyi 1987'de imzalamış olması ve TÖB-DER'e ilişkin engellemelerin bu tarihten öncesine dayanması nedeniyle dava istemi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından da reddedilmiştir. Fakat hazineye devredilen ve değeri trilyonları bulan TÖB-DER mal varlığı, bu güne kadar sahiplerine iade edilmeyen tek mal varlığı olmakla birlikte; özellikle mal varlığının geri alınabilmesi bakımlarından TÖB-DER'in eski yöneticileri hukuksal mücadelelerine 2008'den

²⁷ Halit Çelenk'in Gültekin Gazioğlu'nun anılarından oluşan Roman Gibi'ye yazdığı önsözde bu konudan bahsedilmektedir (Gazioğlu, 2010).

²⁸ İsmet Yalçınkaya ile yapılan mülakatta Yalçınkaya, kendisinin TÖB-DER Genel Sekreteri olarak askeri mahkemede yargılanarak ceza aldığını ama aynı suçtan yargılanan Genel Başkan Gazioğlu'nun yurt dışından döndükten sonra sivil mahkemede yargılanarak berat ettiğini anlatmaktadır.

itibaren başka bir platformda devam etmişlerdir. Yönetimin 41 üyesinin salt çoğunluğunun bir araya getirilebildiği 2008'de, 21 üyeyi toplayabilen TÖB-DER'liler Ankara Valiliği'ne giderek TÖB-DER'i kurduklarını ilan ettiler. Valilik ve ardından da İdari Mahkeme tarafından yeniden kurulması reddedilen TÖB-DER için açılan dava, Danıştay'da sürmektedir. Bu arada TÖB-DER'in yeniden kurulması için bu güne kadar çok sayıda parti ile irtibata geçen TÖB-DER'liler, genellikle olumlu yanıt almalarına karşın bu güne kadar hiçbir şey yapılmadığından yakınmaktadırlar.²⁹

12 Eylül sonrasında öğretmen örgütlenmesi konusunda yaşanan deneyimler konusunda TÖB-DER eski üyesi Tayfun İşçi'nin³⁰ değerlendirmeleri de dikkat çekicidir:

12 Eylül geldiğinde, TÖB-DER iki başlıydı. Aslında TÖB-DER kımıldayamayacak hale de gelmişti, hareket alanı oldukça daraltılmıştı... 1988 yılında yeni yeni TÖB-DER geleneğinden gelen arkadaşlarla bir uluslararası sendikal haklar kurultayı düzenledik Ankara'da, orda da biz birbirimize girdik. Yani işte grevli mi olsun, toplu sözleşmeli mi olsun meseleleri... Dolayısıyla aslında 12 Eylül öncesi aramızdaki ayrılık, 12 Eylül sonrasında da devam etti. Yani 12 Eylülden çok fazla bir ders almadık biz. Şimdi bir Eğitim-İş, bir Eğitim-Sen varsa aslında bu o dönemin yansımalarından kaynaklıdır. Belki tıpa tıp aynısı değildir ama farklı orijinlerde o kan düşmanlığının yansımaları bence mevcuttur ve bu küçük ayrıntılar her geçen gün büyüyerek karşıtlıklar haline geliyor...

...Bizim 12 Eylül öncesi iddiamız, Türkiye'de bir devrim yapmak. Sadece eğitimi demokratikleştirmek falan değil, eski devleti yıkmak veya dönüştürmek, yeni devlette de kendi iktidarımızı kurmaktı. Geldi 12 Eylül, bizi biçti doğradı ve kenara savurdu... ve öyle bir savrulduk ki, bu savruluşumuz bize yetmedi, bir de güvendiğimiz dağlara kar yağdı. İşte Sovyetler Birliği yıkıldı, Çin malum hale geldi, Küba misal. 12 Eylül'ü ilk tebrik eden devletlerden biri Pakistan'dır, ikincisi Arnavutluk. Siyasi yapılar darmadağın oldu, çoğu teslim oldu. Devrimci hareketlerden gelen siyasi merkezler dağıldı. Siyasi merkezler dağıldıktan sonra, sendikalarda onlara yakın kadroların dağılması işten bile değil. Dolayısıyla bizler bir araya uzun bir süre gelemedik, zaten iki kişi bir araya gelsek polis alıp götürüyordu.

Sonuç

TÖB-DER, 1970'li yıllarda Türk eğitim sisteminde emperyalist ülke çıkarlarına uygun yönelimlerin Türkiye halkını kendi üretimine ve kendi toplumuna yabancılaştıracağını öne sürerek buna karşı mücadele vermiştir. TÖB-DER'in eğitime ilişkin eleştireliliğinin merkezinde, toplumsal çıkarları temel alan makro bir bakış açısı dikkat çekmektedir. Buna göre eğitim ülke ekonomisinin gereksinim duyduğu işgücünün yetiştirilmesi ve böylece ülke çıkarlarının

²⁹ İsmet Yalçınkaya, yazar tarafından yapılan mülakat, Ankara, 10.09.2013.

³⁰ Tayfun İşçi, yazar tarafından yapılan mülakat, Ankara, 10.09.2013.

gözetilmesi bakımından iktisadi bir amaca hizmet eder; eğitimin demokratikleştirilmesine yönelik bireysel talepler, bu makro amacın gerçekleştirilmesi karşısında oldukça önemsizdir. Böyle bir eğitim anlayışı içerisinde öğretmen ise toplumu bilinçlendirme ve bu sayede toplumsal dönüşümü sağlama yolundaki büyük misyonun taşıyıcısıdır. Bu yönüyle “tanrısal” bir görevi üstlenmektedir. Sahip olduğu bu misyonun bilincinde olan öğretmen örgütlü öğretmendir ve örgütlü öğretmen de yapıp ettikleriyle tarihin bir öznesidir.

TÖB-DER, 1971-1980 yılları arasında faaliyet gösteren en büyük öğretmen örgütlülüğüdür. Örgütün sosyalist ahlakın yanı sıra köy enstitülerinden miras alınan ve yatılı öğretmen okullarıyla devam eden dayanışma, paylaşma kültürü çerçevesinde; devam eden TÖS davası sanıkları başta olmak üzere, öğretmenlerle devlet arasındaki tüm uzlaşmazlıklarda öğretmenleri destekleyen bir konumda yer aldığını söylemek mümkündür. TÖB-DER, günümüzün grev ve toplu sözleşme olanaklarına sahip olmayan ya da toplu görüşmelerde temsil şansı bulunmayan sendikal örgütlenmelerini de geride bırakacak ölçüde işten çıkarılan öğretmenlerin maaşlarının ödenmesi, devletle sorun yaşayan öğretmenlerin dava masraflarının karşılanması gibi konularda öğretmenlere bir dayanak oluşturmuştur. Türkiye’de sendikal mücadelenin öncü meslek gruplarından biri olan öğretmenlerin Köy Enstitülerinden gelen aydınlanmacı ve cumhuriyetçi geleneğin taşıyıcıları olarak 70’li yılların özgürleşme mücadelesinde önemli bir payı olduğu anlaşılmaktadır. TÖB-DER ile ilgili bu çalışmanın öğretmenlerin sendikal mücadelelerinin eleştirel pedagoji fikri ile etkileşimleri bakımından incelenmesi konusunda bir merak uyandırması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

Mülakatlar

Av. İsmail Çevik, İsmet Yalçınkaya, Selahattin Koçak, Seyfettin Bican, Tayfun İşçi

Birinci Elden Dokümanlar

TÖB Bülten, Ankara, 1971.

TÖB-DER Bülten, Ankara, 1971-1975.

TÖB-DER, 1974-75 Çalışma Raporu, Ankara.

TÖB-DER, 1975-76 Çalışma Raporu, Ankara.

TÖB-DER, 1976-78 Çalışma Programı, Ankara.

TÖB-DER, 1976-78 Çalışma Programı Taslağı, Ankara

TÖB-DER Dayanışma Ekibi, Görüşlerimiz, Ankara, 1974.

Kitap ve Makaleler

Altunya, N. (1998). *Türkiye’de öğretmen örgütlenmesi 1908-1998*. Ürün Yayınları.

Bayata, N. (2012). *Yazılar: Kalanlara selam olsun*. Ankamat Matbaacılık.

Bozkurt, A. (2000). *12’den 12’ye (Anılar 2)*. Eğitim Sen Yayınları.

Coşkun, F. (1999). *Çalışma ilişkileri açısından TÖB-DER*. Kültür Bakanlığı.

Çelenk, H. (1996). *Beş kapı beş kilit anılar* (İnternet edisyonu, Nisan 2013). Tekin Yayınevi.

Çelenk, H. (1990). *Hukuk açısından TÖB-DER davası*. Eđit Der Yayınları.

Çelenk, H. (1988, Şubat). *Hukuk açısından TÖB-DER davası*. Abece Dergisi.

Gazioğlu, G. (2010). *Roman gibi anılar*. Eğitim Sen Yayınları.

Koç, Y. (2012). *TÖS: Antiemperyalist bir öğretmen örgütü*. Kaynak Yayınları.

Öğretmen Dünyası. (1981, Ekim). TÖB-DER davasındaki gelişmeler. *Öğretmen Dünyası Dergisi*, 2(22).

Sarihan, Z. (1989, Mart). TÖB-DER’den EğİT DER’e son beş yıl: Bölünme ve çatışma yılları. *Öğretmen Dünyası Dergisi*, 10(111).

Schick, I., & Tonak, E. A. (2006). *Sonuç. Geçiş sürecinde Türkiye içinde* (5. baskı). Belge Yayınları.